

УДК 37.01:101; 378

DOI 10.11603/m.2414-5998.2022.3.13403

С. В. БондаренкоORCID <https://orcid.org/0000-0002-7986-8819>**О. І. Пилипишин**ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4073-7512>**Н. В. Гуменна**ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3838-3858>*Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України***ФІЛОСОФІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
І ВИВЧЕННЯ****S. V. Bondarenko, O. I. Pylypyshyn, N. V. Humenna***I. Horbachevsky Ternopil National Medical University***PHILOSOPHY AS AN EDUCATIONAL DISCIPLINE IN THE CONDITIONS
OF DISTANCE EDUCATION: FEATURES OF TEACHING AND STUDYING**

Анотація. При існуванні багатьох спільних, загальних моментів у викладанні й вивченні кожної навчальної дисципліни, що мають виражений методичний характер (послідовність розгляду матеріалу, наявність необхідної літератури, врахування особливостей аудиторії та ін.), існують положення, які стосуються безпосередньо специфіки форми знання, що пропонується здобувачам для освоєння. Йдеться про методологічні засади організації освітнього процесу в контексті конкретного навчального курсу – історії України та української культури, соціології, філософії тощо. Питання принципово важливе, й від того, як воно буде вирішене, величезною мірою залежить не тільки методична сторона навчання, а і його результати. Щодо філософії, то тут справа не зовсім проста. Це надто специфічне утворення, що вирізняється низкою особливостей, які відсутні в інших формах духовної культури. Врахування їх – необхідна умова ефективного розкриття потенціалу дисципліни. У режимі дистанційного навчання, коли відсутнє пряме, безпосереднє спілкування викладачів і здобувачів, необхідно правильно визначити, яким особливостям філософії слід надавати перевагу, а які матимуть другорядне звучання. Соціогуманітарні науки та, безпосередньо, філософія виступають для сучасної науки й освіти певним методологічним регулятивом. Це говорить про життєву необхідність зберегти та посилити роль соціогуманітаристики в освітньому просторі як єдино можливого інструменту для формування критично мислення, ідеалів, норм культури мислення сучасного науковця та спеціаліста.

Ключові слова: філософія; методологічні засади; здобувачі; навчальна дисципліна.

Abstract. With the existence of many common, common points in the teaching and learning of each academic discipline, which have a pronounced methodical character (sequence of consideration of the material, availability of the necessary literature, taking into account the characteristics of the audience, etc.), there are provisions that directly relate to the specifics of the form of knowledge offered to students for mastering. It is about the methodological principles of organizing the educational process in the context of a specific educational course — history of Ukraine and Ukrainian culture, sociology, philosophy, etc. The issue is fundamentally important, and not only the methodical side of education, but also its results depend to a great extent on how it will be resolved. As for philosophy, the matter is not entirely simple. This is a very specific formation, distinguished by a number of features that are absent in other forms of spiritual culture. Taking them into account is a necessary condition for the effective disclosure of the discipline's potential. In the mode of distance learning, when there is no direct, direct communication between teachers and learners, it is necessary to correctly determine which features of philosophy should be given priority, and which will have a secondary sound.

It is proven that the social and humanitarian sciences and, directly, philosophy are performing a certain methodological regulation for modern science and education. This tells about vital need to preserve and strengthen the role of socio-humanities in education space, as the only possible tool for the formation of critical thinking, ideals, norms culture of thinking of a modern scientist and specialist.

Key words: philosophy; methodological principles; applicants; educational discipline.

Вступ. Філософія виникла більше двох із половиною тисяч років тому. Одночасно в трьох країнах (регіонах) – древніх Індії, Китаї, Греції. На момент становлення цього утворення слово «філософія»

© С. В. Бондаренко, О. І. Пилипишин, Н. В. Гуменна

означало: любов до мудрості (особливе ставлення людини до цього синтезу знань, переконань, досвіду, інтуїції, емоцій). Існує думка, що автором терміна був Піфагор. Але у міру того як розвивалося суспільство, а з ним і філософія, її предметне (змістовне) поле змі-

нювалося. Зміна предмета філософії у своїй (власній) історії – надзвичайно цікава й захоплива тема.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, розкрити проблематику дистанційного навчання гуманітарних дисциплін на прикладі філософії.

Теоретична частина. Відповідно до сучасних тенденцій розвитку суспільства, викладання навчальної дисципліни «Філософія» повинно забезпечити світоглядний аспект гуманітарної освіти, сформувати основи філософського мислення студентів як структурну частину професійної підготовки. Навчальна дисципліна «Філософія» є важливою ланкою в циклі соціально-гуманітарної підготовки студентів усіх спеціальностей та університетів, і зокрема галузі знань «Охорона здоров'я».

Її основною метою є оволодіння основами загальної духовної культури, перш за все, – культури мислення та свідомого формування системи відношень до світу, самого себе і свого місця у цьому світі.

Результатом формування наукових основ світогляду студентів є особистісна мотиваційна установка на логічний, методологічний і філософський аналіз розвитку та функціонування різних сфер життя суспільства, його соціальних інститутів, на наукове забезпечення діяльності в громадських організаціях і комерційних структурах, на забезпечення якості власної професійної діяльності.

Навчальна дисципліна є необхідною для формування загальноосвітньої, культурологічної, морально-виховної компетентностей фахівця, що мають розгортатись у ході його суспільної та фахової діяльності, забезпечуючи оптимальну інтеграцію у соціальне середовище, яке будується в межах парадигми пріоритету людських цінностей із метою демократизації людських відносин.

У сучасних умовах твердження, що філософія – любов до мудрості, має двояке означення. Її статус у соціумі кардинально змінився. Уже досить давно людство має справу зі складним духовним утворенням, що реалізує себе в єдності низки проявів. Ця різноманітність продукує складності при вивченні здобувачами дисципліни. На відміну від багатьох інших надбань цивілізації, філософія характеризується вираженою поліфонічністю. Можна виділити такі її основні прояви, як:

– форма духовної культури, що змістовно і функціонально відрізняється від науки, мистецтва, релігії тощо;

– форма суспільної свідомості, яка функціонує, взаємодіючи з іншими формами суспільної свідо-

мості (економічною, політичною, правовою, моральною, естетичною, релігійною);

– специфічна форма знання (знання про загальне, про те, що є спільним, повторюваним для трьох сфер дійсності: природи, суспільства, людського мислення). Не випадково всі філософські категорії вирізняються високим рівнем теоретичного узагальнення: матерія, свідомість, рух, розвиток, сутність, явище, зміст, форма тощо;

– історичний тип світогляду. У цій площині філософія відрізняється від інших типів світогляду: міфічного, релігійного, наукового;

– критична рефлексія над основами буття, пізнання і практики;

– теоретична філософія та буденне, художньо-образне, релігійне, афористичне філософування [1, с. 211].

Можна виділити й інші прояви філософії в сучасному світі. Справа не в їхній кількості, а в тому, який з означених проявів (один чи декілька) стане предметом викладання та вивчення. Це визначить тематику лекцій і практичних занять, розподіл годин на кожен тему, методику викладання та інші сторони навчального процесу. В ідеалі впродовж часу, відведеного для освоєння здобувачами курсу, бажано звернути більшою або меншою мірою увагу на різні сторони буття філософії. Правда, як показує практика, особиста в тому числі, робити це непросто. В умовах дистанційного навчання важливо дати здобувачам знання про базові філософські проблеми, її понятійний апарат, основні етапи розвитку, світоглядну й методологічну спрямованість філософських формулювань та висновків. Увагу здобувачів освіти необхідно акцентувати також на низці принципових моментів:

– філософія продукує знання не про речі, явища, події, процеси (хоча, зрозуміло, не може обійтись без їхнього дослідження і використання інформації про них, якою оперують інші форми знання), а про ставлення людини до світу загалом та його різноманітних проявів. З часів Сократа головною проблемою філософії стала людина, тому різноманітні філософські положення (навіть якщо вони позбавлені виражених людиномірних параметрів, наприклад, про природу, пізнання, текстуальне відтворення дійсності тощо) мають антропологічний характер. Довкілля у всій його багатоманітності цікавить філософію як середовище людського буття [2, с. 192]. Саме відношення «людина – світ» складає змістовне поле цієї форми духовної культури;

– філософія певним чином аргументує, доводить свої формулювання та висновки (і цим дуже схожа на науку), вона не є наукою, а виступає як специфічна, особлива форма знання. На відміну від науки, де знання має однозначний характер, у філософії воно вирізняється плюралістичністю (багатозначністю). Щодо одного й того ж об'єкта можливі різні (іноді протилежні) судження, кожне з яких буде претендувати на статус істини;

– філософія з моменту виникнення і до сьогодні існує як сукупність різноманітних напрямів, течій, шкіл, вчень. Це або своєрідний розвиток думок і поглядів, які були висловлені раніше, або їхня критика (не завжди конструктивна), або продукування чогось нового. Те, що позначають терміном «філософські смисли», – відповіді філософії на питання, які вона ставить перед собою, перед світом чи світ перед нею. Ці смисли – діалектичне поєднання стабільного та мінливого;

– у філософії ніщо не зникає безслідно. Принципово важливими виступають не тільки положення, спродуковані на сучасному етапі її розвитку, а й у близькому та далекому минулому. Свою цінність (більшу чи меншу) має все, що будь-коли з'явилось у філософській літературі. Прирощення нових знань відбувається не через відкидання, метафізичне заперечення того, що створене раніше, а через його діалектичне зняття. Саме тому, на відміну від інших форм духовної культури, філософія так багато уваги приділяє власній історії. У площині навчального процесу це проявляється в існуванні або окремої навчальної дисципліни – «історії філософії», або низки тем історико-філософського змісту в рамках традиційного філософського курсу;

– філософія завжди має свої особливості часового, регіонального, національного, парадигмального (класична, некласична, постнекласична) та іншого характеру [3]. Наприклад, у час її виникнення оригінальні філософські вчення з'явилися в древніх Індії, Китаї та Греції. У сучасних умовах ці країни, на жаль, не можуть похвалитися значними досягненнями у сфері філософії. Упродовж всієї власної історії оригінальних і популярних філософських теорій не існувало в низці країн Латинської Америки. Водночас Німеччина, Франція, Англія завжди виділялися наявністю в них і раніше, і тепер широкого спектра різноманітних філософських шкіл та напрямів. Виділені моменти обов'язково повинні бути доведені до свідомості здобувачів. Для цього можна використовувати всі доступні форми навчального процесу. В умовах дистанцій-

ного навчання при розгляді конкретних тем варто спеціально зупинитися на тих особливостях філософії, які найбільше відповідають змісту теоретичного матеріалу, що вивчається.

Оскільки на освоєння всього курсу студентам виділяється певна кількість годин (іноді всього декілька пар лекцій і практичних занять), робити це не просто, але необхідно. Тут успіх значною мірою залежить саме від викладача.

Історично, лекція для студента була основним джерелом нової інформації і лектор був носієм цієї інформації. Тому традиційно лекція пов'язувалась з конспектуванням матеріалу, над яким студентові необхідно було подальше працювати. Оскільки написання навчальних посібників і їх видання було складним і тривалим процесом, матеріал у посібниках піддавався старінню, тому лектор був носієм найновішої інформації, що підвищувало цінність конспектів. Засвоєння інформації залежало від умінь лектора подати матеріал і здатності студента його сприйняти й законспектувати.

У наш час ситуація кардинально змінюється, що призводить до змін у структурі навчального процесу. Комп'ютеризація дала якісно нові можливості доступу до інформації і для розвитку навчального процесу, тому те, що вчора було недоступним, сьогодні стає загально можливим. За таких умов стають неминучими зміни у структурі всіх видів занять, зокрема й лекційних. Реалізація завдань удосконалення освіти у навчальному закладі потребує впровадження інтерактивних методів навчання на всіх етапах навчального процесу. Інтерактивна лекція дозволяє поєднати керуючу роль викладача з високою активністю студентів на основі використання сучасних інтерактивних технологій. Перевагами інтерактивної лекції є можливість опрацювання великого масиву інформації, налагодження оперативного зворотного зв'язку зі студентами, інтенсифікації педагогічної праці, мобілізація мислення, знань та умінь студента, реалізація інтерактивних методів навчання, досягнення високих результатів навчальної діяльності.

Семінарські заняття можна проводити з використанням інтерактивних форм роботи. Для прикладу, студенти можуть відповідати на запропоновані до теми запитання за допомогою інтерактивної техніки «мікрофон», зміст якої полягає в тому, що кожний студент має можливість висловлюватись швидко, по черзі відповідаючи на запитання, й передавати уявний «мікрофон» своїм товаришам по групі. Перевагами цього методу є висока активність

студентів, що полегшує викладачу можливість оцінити їх знання на семінарському занятті. Студенти також мають можливість презентувати свої доповіді у вигляді презентацій Power Point, з подальшим колективним обговоренням та активною дискусією. Детальний розбір проведеної роботи дозволить визначити найбільш раціональні ідеї та рішення, зробити наголос на сильних сторонах обговорення, позитивних результатах.

Незалежно від того, як саме в методичному плані відбувається викладання і вивчення цієї дисципліни, головна увага повинна бути зосереджена на її змістовному полі (предметі) (не забуваючи при цьому про палітру проявів філософії та її особливості, що названі вище). Таким предметом, як вже підкреслювалося, є «відношення «людина – світ». Тобто філософія – це пошук відповідей на питання, пов'язані із самовизначенням людиною місця у світі й розумінням світу [4]. Якщо взяти сказане за основу, стає очевидною необхідність обов'язкового осмислення здобувачами освіти комплексу принципів важливих проблем:

- хто є людина й чим вона відрізняється від інших живих істот. Означена проблема породжує низку інших питань і проблем (антропосоціогенез як процес становлення людини й суспільства; взаємозв'язок біологічного та соціального у людини; феномен свідомості; механізми соціалізації);

- що таке світ, у якому існує людина. Дане формулювання продукує велику кількість нових питань і проблем (буття, субстанція, матерія, рух, простір, час, матеріальне та духовне, природа, суспільство);

- характер взаємодії людини і світу. У контексті цієї взаємодії підлягають осмисленню феномени: суб'єкт, об'єкт, діяльність, пізнання, практика, знання, світогляд, регулятивні норми поведінки індивідів та їхніх різноманітних спільностей тощо.

Перелічені питання і проблеми базові для філософії і є невід'ємними складовими змісту навчальної та робочої програм даної дисципліни. Основні варіанти організації навчального процесу з вивчення філософії:

1. В основу побудови курсу кладеться принцип історизму. Тобто переважна більшість тем, іноді і всі, – це пласт історико-філософського матеріалу (філософія Древньої Індії та Древнього Китаю; антична філософія, середньовічна філософія і філософія епохи Відродження, філософія Нового часу, німецька класична філософія, філософія марксизму, некласична, постнекласична філософія тощо) [5]. Такий підхід найпростіший і, по суті, є викла-

данням не стільки філософії, скільки її історії. Як наслідок здобувачі втрачають можливість цілісно й у відносно завершеному вигляді ознайомитись із базовими темами й проблемами, що «червоною ниткою» проходять через всю філософію, та стратегією їхньої інтерпретації. Акцент робиться на локальних часових відрізках функціонування філософської думки, а це не дає змогу відслідкувати загальні тенденції її розвитку. Фрагментарне вистісняє на задній план загальне.

2. Філософія осмислюється крізь призму вчень найбільш авторитетних мислителів світового рівня минулого та сучасності (Платона, Аристотеля, Фоми Аквінського, Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, П. Копніна, Ю. Хабермаса та ін.). Цей шлях досить цікавий, але складний для втілення на практиці [6]. Він потребує багато часу, високої професійної та методичної підготовки викладача, а також неабиякої зацікавленості з боку студентів. При дистанційному навчанні реалізувати його повною мірою неможливо.

3. Розгляд базових філософських проблем (буття, субстанція, матерія, свідомість, людина, пізнання, природа, суспільство та ін.) через поєднання історичного та логічного контекстів. Такий підхід демонструє свою продуктивність, оскільки дає змогу подивитися на філософію в контексті проблем, якими вона займається, та запропонованих варіантів їхнього вирішення, в тому числі в історико-філософському плані.

Висновки та перспективи подальших досліджень. При викладанні та вивченні філософії важливо постійно проводити ідею про принципове значення цієї дисципліни для формування в студентів теоретичного мислення. Життя показує, що будь-яка засвоєна суб'єктом інформація, особливо та, якою він не користується постійно, з часом більшою або меншою мірою забувається. Філософія не виняток. Тому після підсумкового контролю знань значна частина філософського матеріалу, який аналізувався на лекціях і практичних заняттях, у кращому випадку стане складовою підсвідомості молодих людей, а то й зовсім забудеться. Цього не можна сказати про навички теоретичного мислення, яких майбутні фахівці набудуть упродовж освоєння дисципліни. Це одна з небагатьох форм знань, що вчить мислити теоретично, проводити історичні та логічні паралелі, робити узагальнення, творчо поєднувати аналіз і синтез, осмислювати об'єкти через сходження від абстрактного до конкретного

і навпаки, шукати суперечності та шляхи їх вирішення. Філософія прищеплює смак до теорії, без якої не можна сподіватися на значимі успіхи в пізнанні та практиці. Ця сторона навчального процесу з філософії не менш значима, ніж його змістовний компонент. З точки зору впливу на людину її можна порівняти хіба що з світоглядною та методологічною функціями філософії.

Подальші дослідження вбачаємо в порівнянні ефективності дистанційного навчання над аудитор-

ним та відповідно кінцевого рівня знань здобувачів вищої освіти. Адже порівняльні дослідження свідчать, що дистанційне навчання може бути настільки ж ефективним, як і аудиторне навчання, якщо методи і технології відповідають завданням, є взаємодія між студентами та є вчасний зворотний зв'язок між викладачем та студентом. Успішні програми дистанційного навчання базуються на послідовних і комплексних зусиллях студентів та викладачів.

Список літератури

1. Панасенко Е. А. Експеримент у системі методів наукового дослідження в історико-педагогічній думці радянської доби / Е. А. Панасенко // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. – Полтава, 2011. – С. 209–215.
2. Hessler R. Peer Mediation: A Qualitative Study of Youthful Frames of Power and Influence. *Conflict Resolution Quarterly* / R. Hessler, S. Hollis, C. Crowe // *Mediation Quarterly*. – 2007. – Vol. 15, No. 3. – P. 187–198.
3. Kuntuova I. Methods of Teaching Philosophy in Technical Higher Educational Institutions / I. Kuntuova, R. Mazhidenova, S. Mendybayev // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 112. – P. 898–906.

References

1. Panasenko, E. (2011). Eksperyment u systemi metodiv naukovoho doslidzhennia v istorykopedahohichnij dumtsi radianskoi doby [Experiment in the system of methods of scientific research in the historical and pedagogical thought of the Soviet era]. *Vytyky Pedahohichnoi Majsternosti. Zbirnyk Naukovykh Prats – Origins of pedagogical mastery: Coll. of science works*. Poltava [in Ukrainian].
2. Hessler, R., Hollis, S., & Crowe, C. (2007). Peer mediation: A qualitative study of youthful frames of power and influence. *Mediation Quarterly*, 15(3), 187-198.
3. Kuntuova, I., Mazhidenova, R., & Mendybayev, S. (2014). Methods of Teaching Philosophy in Technical Higher Educational Institutions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112, 898-906. DOI 10.1016/j.sbspro.2014.01.1247.

4. Kimmel M. S. *The Gendered society*. State University of New York at Stony Brook / M. S. Kimmel. – New York : Oxford University press, 2000. – 315 p.
5. Laundon M. Teaching Philosophy Statements / M. Laundon, A. Cathcart, D. Greer // *Journal of Management Education*. – 2020. – Vol. 44, No. 5. – P. 577–587.
6. Peer-to-peer teaching: Experience of 3rd year undergraduate sports therapy students and impact upon applied academic performance / S. Lowton-Smith, R. Morgan, M. Stanley [et al.] // *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. – 2019. – Vol. 25. – P. 100196. – Access mode : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1473837618301734>.

4. Kimmel, M.S. (2000). *The Gendered society*. State University of New York at Stony Brook. New York: Oxford University press.
5. Laundon, M., Cathcart, A., & Greer, D. (2020). Teaching Philosophy Statements. *Journal of Management Education*, 44(5), 577-587.
6. Lowton-Smith, S., Morgan, R., Stanley, M., Hames, T., Smith, P., Lawson, C., & Ledington-Wright, S. (2019). Peer-to-peer teaching: Experience of 3rd year undergraduate sports therapy students and impact upon applied academic performance. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 25, 100196. DOI 10.1016/j.jhlste.2019.04.002.

Отримано 04.10.22
Рекомендовано 12.10.22

Електронна адреса для листування: bondarenko@tdmu.edu.ua